

АКСІОЛОГІЧНИЙ АСПЕКТ МОДЕРНІЗАЦІЇ ПОЛІТИЧНОЇ СФЕРИ УКРАЇНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА

AXIOLOGICAL ASPECT OF MODERNIZATION OF THE POLITICAL SPHERE OF THE UKRAINIAN SOCIETY

Лавринович О.А.,
кандидат філософських наук,
доцент кафедри філософії та педагогіки
Національного транспортного університету

У статті розглядається ціннісна складова частина модернізації політичної сфери українського суспільства. Мета цієї статті полягає в аналізі аксіологічних детермінант акторів соціальних відносин та відповідності їхніх ціннісних пріоритетів реальним діям в умовах політичної модернізації в сучасній Україні. Визначаються основні теоретико-методологічні підходи щодо потрактування поняття політичної модернізації; з'ясовується відповідність ціннісних пріоритетів соціальних акторів політичної модернізації в Україні їхнім діям. Зазначено, що особливості модернізації політичної сфери, які розкриті в наведених теоретичних розробках, виявилися й у процесі демократичного розвитку України. Наголошується на необхідності зв'язку змін інституційного порядку з інтеріоризацією демократичних цінностей та політичних установок, які їм відповідають, з уявленнями індивідів, груп, прошарків про пріоритетні напрями розвитку та потреби суспільства. На основі результатів соціологічних досліджень аналізуються ступінь усвідомлення серед українців важливості демократії для розвитку країни, задоволення її поступом, визначення основних ціннісних переваг та окреслення головних завдань. Відзначається розбіжність в оцінках перспектив розвитку держави. Попри те, що демократія стала для більшості респондентів невід'ємним елементом свідомості, загалом, громадська та політична активність українців доволі слабка, до того ж у суспільстві немає консенсусу стосовно того, що демократія є найкращою/найоптимальнішою системою правління. Поширена думка, що недемократичні методи управління, за певних обставин, можуть бути ефективнішими. Характеризуються чинники, які зумовлюють перевагу недемократичних способів реалізації влади над демократичними. Підкреслюється тенденція до раціоналізації політичної культури, яка ґрунтується на логічності, прогнозованості, стратегічному баченні взаємозв'язку суспільних та індивідуальних інтересів через політичну практику самоорганізації, що водночас із визнанням більшістю важливості демократії для розвитку країни становить міцний підмурок у проведенні демократичних перетворень і дає надію на їх успішну реалізацію.

Ключові слова: модернізація, політика, модернізація політичної сфери, демократія, цінності, інституціоналізація, політична культура, суспільство, українське суспільство, демократизація українського суспільства.

The article deals with the value component of the modernization of the political sphere of Ukrainian society. The purpose of this article is to analyze the axiological determinants of social relations actors and the correspondence of their value priorities to real actions in the context of political modernization in modern-day Ukraine. The basic theoretical and methodological approaches to the interpretation of the concept of political modernization are defined; the correspondence of the value priorities of social actors of political modernization in Ukraine to their real actions is determined. It is noted that the peculiarities of the modernization of the political sphere, which are revealed in the above theoretical developments, were also revealed in the process of democratic development of Ukraine. The need for linking institutional changes with the internalization of democratic values and the political settings that correspond to them, with the perceptions of individuals, groups, layers about priority development goals and the needs of society is emphasized. Based on the results of sociological research, the degree of awareness among Ukrainians of the importance of democracy for the country's development, satisfaction with its development, determination of the main value priorities, delineation of the main goals of the country's development are analyzed. The factors that determine the predominance of undemocratic ways of exercising power over democratic ones are characterized. The survey results show a high level of democracy support for ordinary citizens of Ukraine. At the same time, despite the fact that democracy has become an integral part of the consciousness of the majority of respondents, the overall public and political activity of the Ukrainians is rather weak, as they are convinced of the ineffective influence on political decision making. Moreover, there is no consensus in society that democracy is the best / most optimal system of government. It is widely believed that undemocratic management practices may, under certain circumstances, be more effective. Among those polled, there is a proportion of those who have shown indifference to how government will be implemented. There are also differences in estimates of the prospects for the development of the state. At the same time, it is worth emphasizing the tendency towards rationalization of political culture, which is based on logic, predictability, strategic vision of interconnection of public and individual interests through political practice of self-organization. At the same time, recognizing the majority of the importance of democracy for the development of the country is a solid foundation for democratic change, which gives hope for their successful implementation.

Key words: modernization, politics, modernization of the political sphere, democracy, values, institutionalization, political culture, society, Ukrainian society, democratization of Ukrainian society.

Постановка проблеми. Впродовж останніх майже трьох десятиліть в Україні відбувається модернізація політичної сфери. За роки незалежності були зроблені значні досягнення у цьому напрямі, але загалом демократичні реформи, які були проведені й мали би сформувані політичну

систему нової якості, через непослідовність, анти-системність і половинчастість не відвернули політичної напруги та криз. Показовими стали формальність змін та аберації демократичних перетворень, зокрема поширення корупції в різноманітних формах, особливо політичної (на найвищих рівнях); відсутність стійких правил демократичної політичної гри (домінування неформальних правил (непотизм, клієнтизм) над формальними (конституцією та законами)); брак відкритості, прозорості, відповідальності влади; вплив різних акторів суспільно-політичного процесу (приміром, фінансових і компрадорських груп) на ухвалення політичних рішень на свою користь тощо.

Революція Гідності, яка стала протестом проти цих викривлень і, водночас виступом за демократичні цінності та європейський вектор розвитку, продемонструвала нагальну потребу «перезавантаження» владної системи. Після подій 2013–2014 рр. перед владою й українським суспільством постав виклик втілення такої демократичної моделі, в якій головним суб'єктом модернізаційних процесів виступатимуть громадяни, де буде актуалізована їхня творча самореалізація та відповідальність за результати своєї діяльності. Перемога на виборах Володимира Зеленського та партії «Слуга народу» підтвердила запит суспільства на радикальні зміни. Проте нинішнє становище України залишається складним і потребує осмислення, оцінки здобутків та втрат, виявлення факторів, які сприяють демократичним перетворенням чи, навпаки, гальмують їх реалізацію, зокрема негативних наслідків світової кризи, що розпочалась у першому кварталі 2020 р. Оскільки ця криза має «нестандартний» характер і протікає не за загальновідомими економічними законами, вона впливатиме не лише на господарчий комплекс України та її експортний потенціал, а й на соціально-економічне становище та демократичні процеси.

Дослідження, проведені в останні десятиліття, довели, що модернізація – це не автоматичний розвиток системи, а результат дій окремих осіб і колективів, що виникнення та розвиток демократичних інститутів пов'язані зі зміною цінностей («старих» (матеріалістичних) на «нові» (постматеріалістичні)) [1, с. 10], з формуванням сучасної емансипативної системи цінностей (з перевагою цінностей самовираження). Від адекватності ціннісних орієнтацій суспільства вимогам модернізації залежать її «якість», масштаби загального оновлення. Через це видається актуальним звернення до аналізу ціннісного складника модернізації політичної сфери українського суспільства, оскільки це надасть можливість визначити домінантні політичні орієнтації, а отже, цільові настанови суспільства та оцінити перспективи розвитку демократії в Україні.

Аналіз наукових досліджень і публікацій.

Значний внесок у розроблення теорії модернізації здійснили представники західноєвропейської науки. Підвалини дискурсу модернізації закладено ще в працях М. Вебера, Е. Дюркгайма, К. Маркса, В. Парето, Т. Парсонса, П. Сорокіна та ін. Подальший розвиток питання трансформаційних та модернізаційних зрушень в умовах глобалізації, демократизації громадсько-політичної сфери отримали в працях Г. Алмонда, Ш. Айзенштадта, З. Баумана, У. Белла, Х. Вельцеля, Ю. Габермаса, С. Гантінгтона, Р. Інглегарта, Д. Істона, С. Ліпсета, Д. Пауелла, А. Пшеворського, П. Штомпки та ін.

Останні десятиліття окремі аспекти теорії модернізації активно досліджуються у вітчизняній науці. Серед праць українських учених, присвячених осмисленню сучасних процесів суспільної трансформації та політичної модернізації, її аксіологічного складника, на особливу увагу заслуговують розробки Є. Головахи, М. Головатого, В. Горбатенка, А. Колодій, Н. Кононенка, П. Кутуєва, Ю. Мацієвського, М. Михальченка, І. Піляєва, О. Радченка, Ф. Рудича, М. Шульги та ін.

Вагоме емпіричне опертя для наукового аналізу надають міжнародні дослідницькі агенції Pew Research Center, The Gallup Organization, Freedom House, вітчизняні – Інститут соціології НАН України, Фонд «Демократичні ініціативи» імені Ілька Кучеріва, Український інститут соціальних досліджень імені Олександра Яременка, Український центр економічних і політичних досліджень імені Олександра Разумкова.

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. Однак попри поглиблення наукових розвідок у навколомодерному дискурсі, зокрема в руслі аксіологічного зрізу політичної модернізації українського суспільства, подальшого переосмислення в політичній царині потребує проблема кореляції задекларованих ціннісних настанов їхньому фактичному втіленню.

Формулювання цілей статті (постановка завдання). Метою статі є аналітика релевантності аксіологічних детермінант акторів соціальної дії процесам політичної модернізації сучасної України, що передбачає вирішення таких завдань: визначення основних теоретико-методологічних підходів щодо експлікації поняття політичної модернізації; з'ясування кореляції декларованих ціннісних пріоритетів їхній фактичній реалізації.

Виклад основного матеріалу дослідження. Феномен політичної модернізації вже тривалий час залишається в центрі уваги суспільствознавців, але, незважаючи на значну кількість наукових розвідок, присвячених його аналізу, єдина теоретична та методологічна концепція ще й досі не вироблена. Сучасний аналіз явища політичної модернізації містить декілька визнаних концептуальних підходів до розуміння його сутності, які

мають своїх прихильників і критиків. На думку одних дослідників, модернізація у політичній сфері пов'язується з трансформацією соціальних умов, зокрема соціальною мобілізацією і зростанням політичної участі громадян; диференціацією політичної структури з високою спеціалізацією політичних ролей та інститутів; зі зменшенням ролі та легітимації традиційної еліти та заміною на модернізаторську еліту, яка здатна мобілізувати ресурси й політичну підтримку, формулювати політичні вимоги [2]. З іншої точки зору політична модернізація належить до сфери управління, потребує політичних інститутів, які здатні забезпечити стабільність, легітимність суспільного порядку, інтеграцію суспільства [3, с. 32]. Ще інші вважають, що політична модернізація проявляється в трансформації соціальних умов та розвитку політичної культури [4, с. 41]. При цьому найбільший акцент робиться на секуляризації політичної культури, яка полягає в раціоналізації політичного мислення та політичної діяльності індивіда, переході від ірраціональних факторів (емоцій, переживань, традицій, звичаїв) політичної поведінки до раціонального начала у формуванні політичних позицій (конкретні факти, право, точна інформація) [5, с. 300]. Нині досить поширеним серед науковців є розгляд політичної модернізації як демократизації політичної системи. Як базовий фактор демократизації відмічаються цінності та установки, що асоціюються з громадянською культурою (політична участь, підтримка демократичних інститутів, толерантність та ін.) [6, с. 563], а розвиток демократії пов'язується з «бажанням рядових громадян боротися за демократичні інститути» [7, с. 136]. Особливо підкреслюється роль у процесах демократизації сучасного типу особистості, головними відмінностями якої є готовність до нового досвіду, відкритість, толерантність стосовно інших поглядів та думок, активна життєва позиція, усвідомлення цінності самовдосконалення, високий рівень освітніх, культурних, професійних домагань тощо [8, с. 180].

У вітчизняній літературі політична модернізація визначається як процес трансформації суспільства, який супроводжується формуванням політичних інститутів, соціальною мобілізацією та розширенням політичної участі, поширенням демократичних цінностей і норм, властивих розвиненим країнам, у країнах менш розвинених [9, с. 365].

Вочевидь, що всі наведені підходи розкривають різні аспекти політичної модернізації, проте вони можуть бути розглянуті як компліментарні відносно один до одного. Політична модернізація – це складний процес, який відбувається у комплексі вимірів від зміни поведінки індивідів, груп, прошарків і формування нових якісних характеристик ціннісної системи, до глибоких інституціональних пере-

творень, розбудови політичних інститутів, котрі забезпечують адаптованість політичної системи до мінливих умов, її адекватне реагування на запити суспільства та потужні виклики сучасності, які мають глобальний характер. Вона простежується як рух у напрямі демократизації, досягнення вищого ступеня політичного розвитку, передбачає вдосконалення та покращення суспільних відносин.

Особливості модернізації політичної сфери, які розкриті в зазначених теоретичних розробках, виявилися й у процесі демократичного розвитку України. Після проголошення незалежності в державі розпочалися масштабні структурні перетворення: зміна системи державного управління, прийняття нової демократичної Конституції, становлення владних структур, децентралізація влади, розбудова громадянського суспільства, формування багатопартійної системи, розвиток місцевого самоврядування, руйнування «старих» соціальних інститутів, реорганізація установ та організацій. Але деінституціоналізація, руйнування інституціональних утворень, зміна соціальних норм [10, с. 6] на початку 90-х років минулого століття не торкнулися основ «старих» інститутів, вони, попри втрату двох інституціональних атрибутів легальності та організаційної структури, не втратили традиційної легітимності й продовжували виконувати свої регулятивні функції, зберігаючись у формі традиційних конвенціональних норм та стереотипів масової свідомості, пов'язаних з минулою радянською традицією [10, с. 10]. Реінституціоналізація, реформування того, що вже існує, була суперечливою та непослідовною, частіше відповідала інтересам кон'юнктури та швидkozмінним балансам сил, а первинна інституціоналізація/чи власно інституціоналізація нагадувала скоріше імітацію створення нових інститутів та процедур, характерних для західних демократичних країн, ніж їх реальну розбудову. Таке співіснування старих і нових правил та норм спричинило появу «феномену подвійної інституціональної системи» (цей феномен достатньо ґрунтовно досліджено у працях вітчизняних соціологів Євгена Головахи та Наталії Паніної) [10; 11]. Унаслідок відсутності чітко організованої інституціональної системи, послаблення принципу верховенства права, переваги неформальної політики в політичному процесі, зокрема невизнання політичними гравцями формальних правил, брак між ними взаємної довіри, стало утвердження неефективної інституційної рівноваги – гібридного режиму [12, с. 81–82].

Отже, зміна формальних інститутів, запровадження державних демократичних інститутів ще не означає, що вони будуть ефективно функціонувати і сприяти успішній демократизації суспільства. Доведено, що конструктивні зміни інституційного порядку пов'язані з інтеріоризацією

демократичних цінностей та політичних установок, які їм відповідають, уявленнями індивідів, груп, прошарків про пріоритетні напрями розвитку та потреби суспільства. Тому, щоб було реалізовано формування сучасного демократичного інституту, його відтворення та розвиток, актори соціальних відносин мають розуміти необхідність засвоєних ними норм та взірців поведінки, які входять до складу інституту, усвідомлювати їхню актуальність як для себе, так і для інших. Демократія не може панувати в суспільстві, в якому більшість не підтримує демократичні цінності, проявляє безініціативність та не активна в розв'язанні суспільних проблем. Як наголошують сучасні дослідники демократії (Г. Алмонд, П. Бернхаген, Х. Вельцель, С. Верба, Р. Інглегарт, К. Харпфер), демократія – це не лише демократичні інститути й підзвітність уряду громадянам [13], а спосіб життя, який ґрунтується на принципах свободи, рівності, толерантності, індивідуальної відповідальності, відкритості змінам, громадянської взаємодопомоги, самоуправління та усвідомлення того, що демократія є «єдиною можливою формою політичного життя», «кращою формою правління» [14, с. 230, 280].

Якщо розглядати демократію з цих позицій як цінність, то останніми роками для більшості українців вона стала невіддільним елементом свідомості. За результатами Міжнародного дослідницького центру Геллапа (Gallup International Association) у 2013 році майже дві третини українців (74%) заявили, що демократія важлива для розвитку країни, зокрема, для третини респондентів (28%) найбільш привабливою є демократія західного типу, однак лише приблизно кожний десятий (12%) з опитаних був задоволений чи почасти задоволений її розвитком у країні [15]. Схожі результати отримані й під час вітчизняних соціологічних досліджень. За даними моніторингового дослідження Інституту соціології НАН України, для більшості українців (75,3% у 2016 році) скоріше важливим і дуже важливим виявився демократичний розвиток країни [16, с. 517], але тим, як розвивається демократія в Україні, скоріше задоволені й повністю задоволені лише 12,5% (у 2016 р.) респондентів [16, с. 436]. Під час опитування, проведеного Центром Разумкова у 2017 році, середня оцінка рівня задоволення розвитком демократії за шкалою від 0 до 10 (де «0» означає вкрай незадоволений, а «10» – дуже задоволений) становила 3,8 бала [17, с. 46]. Лише 17% респондентів в Україні вважають, що в їхній країні «повною мірою» та «частіше» поважають права людини (для порівняння – в Німеччині 86,4%, Польщі 68,1%) [17, с. 47].

Поряд з усвідомленням важливості демократії і водночас з незадоволенням її розвитком українці покладають надії на «сильну руку». Згідно

з результатами моніторингового дослідження Інституту соціології НАН України близько двох третин респондентів погоджуються із твердженням, що «декілька сильних керівників можуть зробити для нашої країни більше, ніж усі закони і дискусії» [18, с. 217]. За даними Центру Разумкова у 2017 році частка прихильників демократії становила 86,5%. Водночас майже 80% вважали хорошим типом політичної системи для нашої країни такий, в якому буде сильний лідер [17, с. 50], незалежний від парламенту та виборів. Хоча при цьому досить низько оцінювалась «покірність правителю» [17, с. 48], для майже для 12% респондентів прийнятним був військовий режим [17, с. 50]. Про популярність авторитаристських настроїв серед українського населення свідчать і результати зарубіжних досліджень. У процесі проведення масштабного соціологічного опитування «Релігія та національна приналежність у Центральній та Східній Європі» авторитетним аналітичним центром Пью (Pew Research Center) з червня 2015 р. по липень 2016 р. у 18 країнах Центральної та Східної Європи результати дослідження підтримки демократії показали, що в Україні 31% респондентів вважають, що за деяких обставин управління недемократичними методами може бути кращим, для 23% – не має значення як здійснюється управління країною, для 36% демократія – краща форма правління [19, с. 141]. На спад показників демократичних процесів з 4,61% (у 2017 р.) до 4,64% (у 2018 р.) вказують і підсумки дослідження міжнародної неурядової організації «Дім Свободи» (Freedom House) [20] (такі показники зафіксовано вперше з часу Революції Гідності у 2014 році).

Також привертає увагу й те, що на питання «Якщо б Вам прийшлося вибирати, то що з наведеного Ви вважаєте найважливішим?» 3,2% респондентів вважають захист свободи слова, 46,3% – порядок у країні, 31,4% – боротьбу зі зростанням цін [21, с. 221]; 26% громадян згодні поступитися державі часткою прав і свобод в обмін на власний добробут, дещо більше – 35% заради особистої свободи та дотримання всіх громадянських прав готові терпіти певні матеріальні труднощі, 39% не змогли зробити вибір між цими альтернативами [22]. Для більшості українців уже тривалий час значущими залишаються цінності виживання, фізичного та психологічного комфорту, добробуту. Протягом усього періоду незалежності показники значущості вітальних цінностей коливаються в межах 4,6–4,9 бала за 5-бальною шкалою [23, с. 74]. Найчастіше респонденти як найважливіші термінальні життєві цінності називають здоров'я (58%), щасливе сімейне життя (41%) та матеріально забезпечене життя (39%). Найрідше до найважливіших цінностей відносять пізнання (5%), щастя інших (5%), суспільне визнання (3%), красу природи

та мистецтва (3%), розваги (2%) і творчість (1%) [21, с. 203]. І хоч для молоді найбільш значущими цінностями є «цікава робота», «активне діяльне життя», «розвиток» [21, с. 202], проте для всіх вікових груп головними залишаються цінності «доброта» та «безпека» [21, с. 205]. Обираючи головний напрям розвитку суспільства між «високим рівнем економічного зростання», «високою обороноздатністю», «більше зважати на думку людей на роботі і в суспільстві», «зробити красивішими міста і села», 69% респондентів надали перевагу високому рівню економічного зростання [21, с. 220]. Слід підкреслити, що в Україні, порівнюючи з країнами-сусідами, рівень споживчих можливостей та матеріального становища загалом є досить низьким [24, с. 48], більша порівняна бідність (у 2010 р. – 24,1%, а у 2017 р. – 24,4%) [24, с. 44]. Переважно респонденти вважають, що держава і громадяни мають докладати спільних і рівноправних зусиль у забезпеченні їхнього рівня життя і поширення думок про поділ відповідальності з державою сьогодні підвищується [23, с. 86], через що важливим елементом демократії для українців є забезпечення державою рівності доходів громадян.

Можна припустити, що така готовність до можливості недемократичних способів реалізації влади пов'язана з нинішніми умовами життя, домінуванням «старих» матеріалістичних цінностей, послабленням відчуття екзистенційної безпеки в ситуації, коли демократія асоціюється зі свободою, конкуренцією, контролем над органами влади, а держава не може забезпечити дотримання законності, соціальної стабільності та економічного розвитку. За таких умов кризових ситуацій демократія та безпека як цінності протиставляються одна одній. Безпека пов'язується з порядком, що для частини респондентів асоціюється із сильним лідером. Відчуття екзистенційної загрози спонукає людей до пошуку захисту, зокрема притулку в міцно згуртованих групах. Відповідно, сфера солідарності звужується до меж спільноти. Як наслідок, збільшується рівень групової довіри, що сприяє виживанню групи в кризових ситуаціях, але разом знижується рівень довіри до людей загалом, обмежується особиста свобода, відбувається поділ на «свого» та «чужого». Такі групи, в умовах слабких демократичних традицій у суспільстві, можуть стати об'єктом впливу красномовних і голосливих політичних лідерів як певний інструмент реалізації власних політичних інтересів, позаяк відсутність сталих демократичних орієнтирів і норм політичної поведінки посилює авторитарні суспільні настрої.

Передумови і зміст української політичної культури в умовах гібридного режиму, як стверджує більшість вітчизняних дослідників, формуються переважно ірраціональними, часом амбівалент-

ними факторами, що позначається на політичній поведінці електорату. Результати соціологічних досліджень демонструють перевагу в політичній культурі українців таких ментальних настанов, як недовіра до політики та політичних інститутів, персоніфіковане сприйняття політики та політичних проєктів (голосують за лідера, а не за партію, її програму, ідеологію), патерналізм, низький рівень залучення до громадської активності, політичної участі, відчуженість від демократичних норм та інститутів. Досить малий відсоток виборців має стабільні політичні вподобання, значна більшість уже тривалий час не може остаточно визначитись щодо своїх електоральних уподобань. За результатами національного моніторингу Інституту соціології НАН України у 2016 році 82,1% респондентів не належать до жодної з громадських, політичних організацій чи рухів [16, с. 433], 63,4% українців повністю згодні та скоріше згодні, що будь-яка спроба щось змінити в політичному житті країни потребує від людини занадто великих жертв, які найчастіше виявляються марними [16, с. 537]. Але поряд із цим слід відмітити і зміни у ставленні українців до політичної та громадянської активності – 40% респондентів відповіли, що для них участь у діяльності політичних партій і громадських організацій важлива та скоріше важлива [16, с. 525]. До того ж аналіз останніх соціологічних опитувань демонструє рух у напрямі раціоналізації політичної культури. Приміром, покращилась обізнаність українців про діяльність громадських ініціатив, збільшилась частка тих, кому доводилося об'єднуватись з іншими людьми заради розв'язання соціальних або власних проблем, збільшилась кількість громадських об'єднань, що насамперед пов'язано з широкою волонтерською діяльністю, яка є важливим досвідом у напрацюванні колективної співпраці, досягнення загальної мети тощо. Змінились мотиви залучення до громадянської активності, зменшилась частка тих, хто готовий заробляти на громадянській активності, збільшився рівень залучення до благодійної діяльності [25; 26]. Помітнішим став вплив у політичній культурі ідей толерантності та компромісу, поширення плюралізму, діалог між різними думками та позиціями, що створює найбільш оптимальні передумови для пришвидшення демократизації суспільства.

Висновки та перспективи подальших розвідок у цьому напрямі. Отримані в такий спосіб результати аналізу свідчать про слабкий зв'язок між рівнем декларованої підтримки демократії та реальними діями щодо її розвитку в суспільстві, розбіжності в оцінках перспектив розвитку суспільства. Серед респондентів немає консенсусу щодо того, чи демократія є кращою за інші системи управління, частка з опитаних вважає, що недемократичні методи управління можуть бути ефективнішими

за певних обставин, до того ж існує сегмент громадян, які виявили байдужість, як здійснюватиметься управління країною. Спостерігається аморфність світоглядних настанов, суперечливість політичних орієнтирів та принципів серед українського загалу, фрагментарність та нецілісність політичної культури. Попри незадоволеність більшістю з опитаних тим, як розвивається демократія в Україні, пересічні громадяни не проявляють належною мірою громадської та політичної активності, будучи переконаними в безрезультатності їхніх спроб вплинути на ухвалення політичних рішень. Разом із

тим варто підкреслити виразну тенденцію до раціоналізації політичної культури, яка ґрунтується на логічності, прогнозованості, стратегічному баченні взаємозв'язку суспільних та індивідуальних інтересів через політичну практику самоорганізації. За таких умов визнання більшістю цінності демократії для розвитку країни становить міцний підмурок у проведенні демократичних перетворень і сприяє оптимістичним прогнозам на шляху їхньої успішної реалізації. Розвиток демократичних перетворень в Україні неминуче екзаменуватиме світова криза 2020–2021 рр.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Инглхарт Р., Вельцель К. Модернизация, культурные изменения и демократия: Последовательность человеческого развития. Москва, 2011. 464 с.
2. Eisenstadt S.N. The Basic Characteristics of Modernization (1966). *Themenportal Europäische Geschichte*. 2005. URL: https://www.europa.clio-online.de/portals/_Europa/documents/fska/Q_2005_FS2-08.pdf (last accessed: 2.02.2020).
3. Хантингтон С. Политический порядок в меняющихся обществах. Москва : Прогресс-Традиция, 2004. 480 с.
4. Lipset S.M. Political Man. The Social Bases of Politics. Garden City, N.Y. : Doubleday, 1960. 432 p.
5. Huntington S.P. The Change to Change: Modernization, Development, and Politics. *Journal of Comparative Politics*. 1971. Vol. 3. № 3. P. 283–322. URL: <https://dokumente.unibw.de/pub/bscw.cgi/d10747726/6-3%20Huntington%20Modernization%20Development%20Politics%201971.pdf> (last accessed: 21.01.2020).
6. Inglehart R., Welzel C. Changing Mass Priorities: The Link between Modernization and Democracy. *Journal of Perspectives on Politics*. 2010. Vol. 8. № 2. P. 551–567. URL: <https://nnov.hse.ru/data/2011/03/21/1211300861/ChangingMassPriorities.pdf> (last accessed: 20.01.2020).
7. Inglehart R., Welzel C. The Role of Ordinary People in Democratization. *Journal of Democracy*. 2008. № 19. P. 126–140.
8. Штомпка П. Социология социальных изменений / пер. с англ., под. ред. В.Я. Ядова. Москва : Аспект Пресс, 1996. 416 с.
9. Політологічний енциклопедичний словник / за ред., упоряд. В.П. Горбатенко ; за ред. Ю.С. Шемшученка, В.Д. Бабкіна, В.П. Горбатенка. 2-е вид., доп. і перероб. Київ : Генеза, 2004. 735 с.
10. Головаха Є. Паніна Н. Пострадянська деінституціоналізація і становлення нових соціальних інститутів в українському суспільстві. *Соціологія: теорія, методи, маркетинг*. 2001. № 4. С. 5–22.
11. Головаха Є. Інституціональні зміни в Україні: шлях до кризи і шляхи виходу з неї. *Українське суспільство. Двадцять років незалежності. Соціологічний моніторинг* : у 2-х т. Київ, 2011. Том 1. Аналітичні матеріали. С. 36–54.
12. Мацієвський Ю.В. У пастці гібридності: зиг'заги трансформацій політичного режиму в Україні (1991-2014) : монографія. Чернівці : Книги – XXI, 2016. 552 с.
13. Демократизация / К.В. Харпфер и др. Москва : ВШЭ, 2015. 708 с. URL: [file:///C:/Users/6145~1/AppData/Local/Temp/Rar\\$EX45.280/Bernhagen_P_Demokratizaciya.html#idp28908400](file:///C:/Users/6145~1/AppData/Local/Temp/Rar$EX45.280/Bernhagen_P_Demokratizaciya.html#idp28908400) (дата обращения: 05.02.2020).
14. Almond G., Verba S. The Civic Culture: Political Attitudes and Democracy in Five Nations. Princeton, 1963. 576 p.
15. Ray J., Esipova N. Democracy Important to Most Ukrainians. *Gallup News* : веб-сайт. URL: https://news.gallup.com/topic/country_ukr.aspx (last accessed: 01.03.2020).
16. Паращевін М. Результати національних щорічних моніторингових опитувань 1992–2016 рр. *Українське суспільство: моніторинг соціальних змін*. Київ : Ін-т соціології НАН України, 2016. Вип. 3 (17). С. 426–526.
17. Основні засади та шляхи формування спільної ідентичності громадян України. *Інформаційно-аналітичні матеріали до Круглого столу 12 квітня 2017 р.* Київ : Центр Разумкова. 94 с.
18. Українське суспільство: моніторинг соціальних змін / гол. ред. д. екон. н. В.М. Ворона, д. соціол. н. М.О. Шульга. Київ : Інститут соціології НАН України, 2014. Випуск 1 (15). Т. 1. 650 с.
19. Religion & Public Life. Religious Belief and National Belonging in Central and Eastern Europe. *Pew Research Center* : веб-сайт. URL: <https://www.pewforum.org/2017/05/10/religious-belief-and-national-belonging-in-central-and-eastern-europe/> (last accessed: 03.03.2020).
20. Nation in Transit 2018. Ukraine Country Profile. *Freedom House*: веб-сайт. URL: <https://freedomhouse.org/report/nations-transit/2018/ukraine> (Last accessed: 29. 01. 2020).

21. Кульчицький С., Міщенко М. Україна на порозі об'єднаної Європи. Київ : Центр Разумкова, 2018. 236 с.
22. Реформи в Україні: громадська думка населення. *Прес-реліз Фонду «Демократичні ініціативи»* : веб-сайт. URL: <https://dif.org.ua/uploads/pdf/3099876305b487fe235b102.39903481.pdf> (дата звернення: 06.03.2020).
23. Стан сучасного українського суспільства: цивілізаційний вимір / за наук. ред. М.О. Шульги. Київ : Інститут соціології НАН України, 2017. 198 с.
24. Українське суспільство: міграційний вимір : нац. доповідь / Інститут демографії та соціальних досліджень ім. М.В. Птухи НАН України. Київ, 2018. 396 с.
25. Громадська активність громадян України. Загальнонаціональне дослідження проведено Фондом «Демократичні ініціативи» імені Ілька Кучеріва спільно з соціологічною службою Центру Разумкова з 19 по 25 грудня 2018 року. URL: <https://dif.org.ua/article/gromadska-aktivnist-gromadyan-ukrain> (дата звернення: 26.01.2020).
26. Опитування громадської думки для оцінки змін в обізнаності громадян щодо громадських організацій та їхньої діяльності. URL: <https://dif.org.ua/uploads/pdf/15439902275aec4453ef5927.19702097.pdf> (дата звернення: 26.01.2020).